

ALİ b. AHMED el-İMRÂNÎ

(على بن أحمد المراني)

Alî b. Ahmed el-İmrânî el-Mevsilî
(ö. 344/955-56)**Matematikçi ve astrolog.**

Doğum yeri ve yılı bilinmemekle beraber Mevsilî nisbesinden Musul'da doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Kaynaklarda, fazilet ve ilim sahibi bir insan olarak şöhret yaptığı, insanların kendisinden ilim öğrenmek ve zenginliğiyle ünlü kütüphanesinden faydalanmak için uzak beldelerden Musul'a geldikleri kayıtlıdır. Eserleri aritmetik, geometri ve astroloji üzerinedir. Bunlar arasında, Mısırlı matematikçi Ebû Kâmil Şücâ' b. Eslem'in *Kitâbü'l-Cebr ve'l-mukâbele* adlı eserine yaptığı serh ile uğurlu günlerin nasıl seçileceğine dair kaleme aldığı *Kitâbü'l-İhtiyârât* adlı astrolojik çalışması en tanınmış olanlarıdır. *el-İhtiyârât*, 1134 yılında Barselona'da Abraham Judaeus tarafından *De electionibus* adıyla Latince'ye tercüme edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut 1398/1978, s. 394; İbnü'l-Kiftî, *İhbarü'l-ulemâ*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Mütenebbî), s. 156-157; H. Suter, *Die Mathematiker*, Leipzig 1900, s. 56-57; Ebû'l-Kâsım Kurbânî, *Zindeğnâme-i Riyâzîdânân-ı Devre-i İslâmî*, Tahran 1365, s. 321; Sezgin, *GAS*, V, 281, 291; VII, 166; Ziriklî, *el-A'âm*, V, 57; M. Ullmann, *Die Natur- und Geheimsenschaften im Islam*, Leiden 1972, s. 331-332; G. Sarton, *Introduction*, New York 1975, I, 632.

SARGON ERDEM

ALİ AKLÎ EFENDİ

(bk. AKLÎ ALİ, Tablîzâde).

ALİ el-A'LÂ

(على الأعلى)

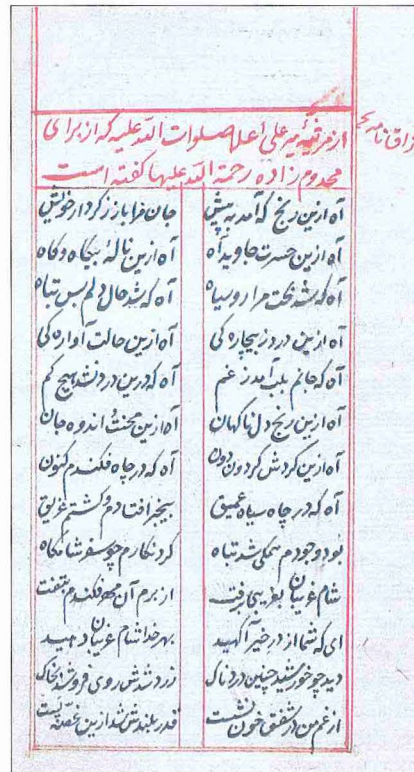
Şeyh Ebû'l-Hasen Alî el-A'lâ el-İsfahânî
(ö. 822/1419)**Hurûfîliğin kurucusu**
Fazlullah-ı Hurûfî'nin başhalifesi.

Halîfetullah Ali el-A'lâ ismiyle şöhret bulan Ebû'l-Hasan-ı İsfahânî'nin, kendisini yüceltmek için, Kur'an-ı Kerîm'de geçen (bk. el-Bakara 2/255; el-Hac 22/62; Lokmân 31/30; Sebe' 34/23) *el-alîy-yü'l-azîm* (العلی العظيم) ve *el-alîyyü'l-kebîr* (العلی الكبير) ibarelerinden faydalanarak Ali adına, "en yüce" anlamına gelen *el-a'lâ* (الأعلى) sıfatını eklediği anlaşılmaktadır. Emîr Seyyid Ali ismiyle de anılmak-

tadır. Çok genç yaşta Fazlullah-ı Hurûfî'ye intisap etti. Fazlullah'ın katli ve Hurûfîliğin İran'da Timurlular döneminde sıkı bir takibata uğramasından sonra Suriye'ye kaçarak Şam üzerinden Anadolu'ya geçti. Anadolu'da, mensubu bulunduğu Hurûfîlik fırkasının inancını yaymak maksadıyla, Fazlullah-ı Hurûfî'nin *Câvidânnâme*'sini esas alarak *Tevhîd-nâme* ve *Kıyâmetnâme* adlı iki manzum eser telif etti. Kardeşiyle beraber Anadolu'da çeşitli yerlere seyahatler yaparak Hurûfî inançlarını yaymaya çalıştı. Anadolu'da bulunduğu yıllarda bir süre kaldığı Hacı Bektaş Tekkesi'nde tekke mensuplarına *Câvidânnâme*'yi ve Hurûfî inancını "Hacı Bektâs-ı Velî tārîkî" olarak tanıttı. Hatta *Câvidânnâme*'de yer alan ve ilâhî emirleri Hurûfîlik inancına uygun bir şekilde yorumlayan bölümleri dervişlere sır olarak öğretti ve bunları gizli tutmalarını istedi. Uzun süre Anadolu'da kaldıktan sonra İran'a dönen Ali el-A'lâ, Nahcivan yakınlarında Alıncak'ta öldü ve Fazlullah-ı Hurûfî'nin yanına defnedildi.

Eserleri. Ali el-A'lâ'nın Farsça olarak kaleme aldığı eserlerinin tamamının ana

Ali el-A'lâ'nın *Fırâknâme* adlı eserinin ilk sayfası
(İÜ Ktp., FY, nr. 1158, vr. 41^a)

kaynağı, Fazlullah-ı Hurûfî'nin kurduğu ve bir sistem haline getirdiği Hurûfîliğin "kutsal kitabı" kabul edilen *Câvidânnâme*'dir. Çeşitli kütüphanelerde yazmalar halinde ve hepsi manzum olan bu eserler şunlardır: 1. *Tevhîd-nâme*. Şirazlı Alişah adlı bir gencin isteği üzerine kaleme alınan bu eser, *Câvidânnâme*'den mülhem olmakla birlikte, müellifi ve Hurûfîlik inancı hakkında başka bilgiler de ihtiva etmektedir. 2. *Fırâknâme*. Fazlullah-ı Hurûfî'nin kızı için yazılmış bir mersiye'dir. Eserde sözü edilen Mahdum Zâde, Hurûfîler'den Emîr Nûrullah'ın anesi, Fazlullah'ın da kızıdır. 3. *Mersiye-i Birâder*. Ali el-A'lâ'nın kardeşinin öldürülmesi veya ölmesi üzerine yazılmıştır. 4. *Mersiye-i Seyyid Kemâleddîn Hüseyn*. Hurûfî ileri gelenlerinden Seyyid Kemâleddin Hüseyn'in öldürülmesi dolayısıyla yazılan bu mersiyede maktulün nerede ve kimin fetvasıyla öldürüldüğü anlatılmaktadır. 5. *Kıyâmetnâme*. Fazlullah-ı Hurûfî'nin öldürülmesini anlatan bu eserde, aynı zamanda Bektâşîliğin Hurûfîlik üzerindeki etkisini gösteren "gülbank" da bulunmaktadır. 6. *Meşnevî*. Muhtemelen *Kıyâmetnâme*'nin devamı mahiyetinde bir eserdir (henüz yayımlanmamış bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Gölpinarlı, s. 133-138; Dihhudâ, "Hurûfiyyân" md.).

BİBLİYOGRAFYA :

Dihhudâ, *Luğatnâme*, "Hurûfiyyân" md.; Emir Gıyâseddin, *İstivânâme*, Millet Ktp., Ali Emîrî, FY, nr. 269, vr. 1^a; Mîr Fâzîlî, *Risâle*, Millet Ktp., Ali Emîrî, FY, nr. 990, vr. 63^a; *Mecmû'a*, Millet Ktp., Ali Emîrî, FY, nr. 1039, vr. 92^a; Hoca İshak Efendi, *Kâşifü'l-esrâr ve dâfiu'l-eş-râr*, İstanbul 1291, s. 4-5; Abdülbâki Gölpinarlı, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973, s. 14-15, 133-138; Hüsamettin Aksu, *Emîr Gıyâseddin Muhammed el-Esterâbâdî ve İstivânâmesi* (doktora tezi, 1981), İÜ Ed. Fak.; H. Ritter, "Studien zur Geschichte der Islamischen Frömmigkeit, II: Die Anfänge der Hurûfîsekte", *Oriens*, VII/1, Leiden 1954, s. 1-54; H. Algar, "Ali al-A'lâ", *Elr.*, I, 858.

HÜSAMETTİN AKSU

ALİ el-ASGAR

(bk. ZEYNELÂBİDİN).

ALİ AŞKÎ BEY

(ö. 1882 [?])

Türk dinî eserler bestekârı ve şair.

İstanbul'da doğdu ve orada yaşadı. Beylikçi Hacı Sâlih Ağa'nın oğlu olduğu için Beylikçizâde lakabı ile tanındı. Babasından kalan mal varlığı sayesinde ra-

hat bir hayat yaşadı. Edebiyat ve müzik çevrelerinde bulunarak kendisini yetiştirdi. Müsikideki hocası, bestekâr Zekâî Dede'dir. Kırk yaşlarında, tahminen 1878-1882 yılları arasında Lüleburgaz'da vefat etti.

Ali Aşkı Bey, Türkçe ve Arapça manzumeleri ile edebiyatta da kabiliyetini göstermiş, ancak şiirlerinin toplandığı bir divana bugüne kadar rastlanmamıştır. Mevlevîye tarikatı müntesibi olup asıl şöhretini dinî besteleri ile yapmıştır. Bunlardan hüseyinî-âşiran Mevlevî âyini unutulmuş, nikriz âyini ise ölümü ile yarıda kalmıştır. S. Nüzhet Ergun *Türk Musikisi Antolojisi*'nde onun on dört eserinin güftesini vermiştir. Yılmaz Öztuna ise zamanımıza on beş ilâhisinin ulaştığını bildirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Türk Musikisi Klasiklerinden İlahitler (İstanbul Konservatuvarı neşriyatı), İstanbul 1933, II, 109; Ergun, *Antoloji*, II, 406, 463-464, 613-617; Şengel, *İlahitler*, II, 36-37, 77; III, 128; IV, 61, 98-99; Töre, *İlahitler*, VI, 8; R. Ekrem Koçu, "Ali Aşkı Bey", *İst.A*, II, 624-625; Öztuna, *TMA*, I, 77.

NURİ ÖZCAN

ALİ ATVEL

(bk. KARABAŞ VELİ).

ALİ AZİZ EFENDİ

(bk. AZİZ ALİ EFENDİ).

ALİ b. BÂLİ

(bk. ALİ ÇELEBİ, Hısım).

ALİ BAŞ HANBE

(علی باش حنبه)

(ö. 1918)

Tunus kurtuluş hareketinin öncülerinden biri.

Türk asıllı bir ailedendir. Tunus'ta Zeytûne Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra Paris'te hukuk tahsilini tamamladı ve avukat olarak yurduna döndü. Tunus'ta Fransız hâkimiyetine karşı halkın uyandırılması için, Jöntürkler'den ilham alarak 1906'da Tunusü'l-fetât (Genç Tunus) hareketini başlattı. Fransız emperyalizmine karşı mücadele hareketinin öncüsü olan Ali Baş Hanbe, bu gayesini gerçekleştirebilmek için arkadaşları ile birlikte *Le Tunisien* adıyla haftalık bir gazete çıkardı (1907). 1909-

da Arapça olarak da çıkmaya başlayan bu gazete ile Tunuslular'ın meşrû haklarını savunmayı ve hür fikirleri yaymayı gaye edindi; böylece Kuzey Afrika'yı birleştirmeye çalıştı. 1911'de İtalyanlar'ın Trablusgarp'ı işgallerine karşı Tunuslular'ı mücadeleye sevkettiğinden Fransızlar tarafından tutuklandı ve daha sonra sürgün edildi. Bir süre sonra İstanbul'a giderek bazı idarî görevler aldı. 1916'da Hariciye Nezâreti'nde çalıştı ve sadâret müsteşarlığına kadar yükseldi. İstanbul'da bulunduğu sırada da memleketindeki kurtuluş hareketleriyle ilgisini sürdürdü. Ekim 1918'de İstanbul'da öldü.

BİBLİYOGRAFYA:

Le Tunisien, sy. 172, Tunus 1911; Mohammed Bach-Hamba, *La Justice Tunisienne: Organisation et Fonctionnement actuels Projets de Reorganisation*, Genève 1917; Zirikli, *el-A'âm*, V, 72; Abdel Kebir Darghouth, *Du Pacha à son descendant*, Tunus 1977, s. 52-69; A. H. Green, *The Tunisian Ulama 1873-1915*, Leiden 1978, s. 199-200, 208, 216-217; Sâdık ez-Zemerli, *A'âm Tûnisîyyûn* (trc. Hamâdi es-Sâhili), Beyrut 1986, s. 141-158; K. J. Perkins, *Tunisia*, Colorado 1986, s. 93-94; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 296-297, 355.

MEHMET ŞEKER

ALİ BEDEVİ

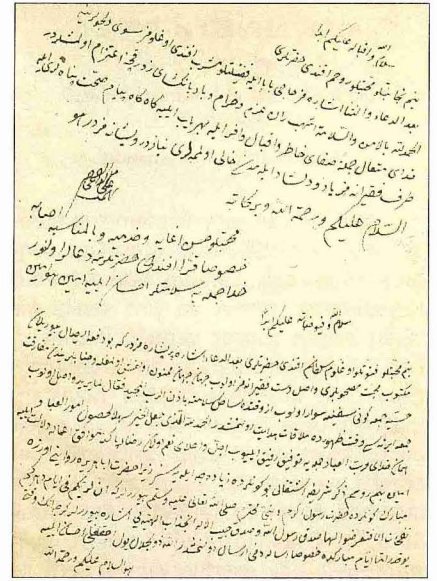
(bk. BEDEVİ, Şeyh Ali).

ALİ BEHCET EFENDİ

(1727-1822)

Mutasavvıf, Nakşibendî ve Mevlevî şeyhi.

Konya'da doğdu. Ulemâdan Ebûbekir Efendi'nin oğludur. Dedesi Hasan Efendi'den tahsil ve terbiye gördü. Karahisar'a (Afyon) giderek Divâne Mehmed Çelebi Dergâhı postnişini olan akraba-sı Alâeddin Çelebi'den *Meşnevî*, *Mektûbât*, *Avârifü'l-ma'ârif* gibi tasavvuf klasiklerini okudu. Daha sonra medrese tahsili yaptı ve kadı oldu. Çeşitli yerlerde ve bir müddet Ankara'da kadılık görevinde bulunduktan sonra istifa ederek tekrar Afyon'a gitti. Alâeddin Çelebi'ye intisap etti, çilesini tamamladı ve "sikke" giydi. 1796 yılında, Bursa'da faaliyet gösteren Kâdirî ve Nakşibendî şeyhi Abdülkâdir-i Geylânî soyundan Kerüklü Seyyid Mehmed Emin Efendi'ye intisap ederek Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Kübreviyye, Çiştîyye ve Şüttâriyye tarikatlarından icâzet aldı. Şeyh Mehmed

Ali Behcet Efendi'nin el yazısıyla bir mektubu
(İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3223, vr. 38^b)

Emin Efendi'nin müntesiplerinden olup Bursa'da sürgün hayatı yaşayan ve daha sonra affedilen Sadrazam Burdurlu Derviş Mehmed Paşa'nın tavsiyesiyle II. Mahmud tarafından İstanbul'a davet edildi ve III. Selim'in yaptırdığı Üsküdar'daki Selimiye Nakşibendî Dergâhı şeyhliğine tayin olundu (1816). Tasavvuf tarihinde birbirine zıt temayüllere sahip Nakşibendiyye'den Müceddidiyye ile Mevlevîye tarikatlarına mensup olmakla birlikte Nakşibendî şeyhi olarak faaliyet gösterdi. II. Mahmud devrinin önemli devlet adamları, âlim ve aydınları katında büyük bir nüfuza sahip oldu. Kendisine intisap eden Hâlet Efendi, Pertev Paşa, Kethüdâzâde Ârif, Şeyhülislâm Turşucuzâde Ahmed Muhtar bunlar arasında sayılabilir.

XIX. yüzyılda Mevlevî-Nakşî yakınlaşmasında önemli bir yeri olan Şeyh Ali Behcet Efendi ölümüne kadar irşad faaliyetinde bulunarak tâlip'lere tefsir, hadis, fıkıh, *Meşnevî* ve *Mektûbât* okuttu. Sadece dört kişiye (İbrâhim Hayrânî, Mülkiye Nâzırı Pertev Paşa, Ahmed Buhârî Dergâhı şeyhi Rifkî Efendi ve Hacı Ahmed) hilâfet verdi. Büyük oğlu yetişinceye kadar halife olarak yerine İbrâhim Hayrânî Efendi'yi bıraktı. Kabri Selimiye Camii hazîresindedir.

Hüseyin Vassâf, Ali Behcet Efendi'nin *Risâle-i Ubeydiyye-i Nakşibendiyye*, *Behcetü's-sülûk*, *Sırrü'l-mîad*, *Terce-*